

SMAASTYKKER

En naturfredning i Guldager

Paa den mægtige hedestrækning, der endnu i 1870—80 strakte sig helt fra Hobugten ved Sjælborg og langt ind i Bryndum sogn, laa der et meget stort antal gravhøje, der sikkert har gjort sig stærkt gældende i det øde, ret flade terræn. En del af disse er forsvundne ved det sidste halve aarhundredes opbrydning af lyngheden, og ved den fortsatte dyrknings stedse stigende intensivering.

Endvidere er et antal for saa vidt forsvundne, at de nu skjules af granplantagerne. Dette sidste gælder saaledes en gruppe paa ca. 35 høje, der tildels dækkes af den i 1907 plantede Hoffmanns plantage i Træden, østligst i Hostrup sogn.

Derfor er det dobbelt fortjenstfuldt, at der ved et raskt initiativ er blevet sikret et mindre antal gravhøje, liggende paa et uberørt stykke hede, der støder ud til den nye Tarphagevej i Tobøl, Guldager sogn.

Det var lærer Karl Bruun, Esbjerg, der gjorde Esbjerg byraad opmærksom paa stedets smukke beliggenhed og dets historiske værdi. Byraadet tog sagen op, og med vaagen sans for at sikre storbyen

tilgængelige »grønne omraader« indkøbtes arealet, og begæredes fredet efter Naturfredningslovens bestemmelser.

Af sagens officielle dokumenter fremgaar det, at den fredede parcel har matrikels nr. 1 g, Tobøl by, Guldager sogn. Af hartkorn $0\frac{1}{4}$ album, og arealindholdet efter kortet 23.894 m², heraf er 1.050 m² vej. Arealet ejedes af gaardejer Carl Christensen, Tobøl.

Paa det endelige skøde findes indført følgende erklæring, der tydeligt præciserer købets rent idealistiske formaal: »Parcellen erhverves ud fra ønsket om saa vidt muligt at bevare de historiske steder omkring Esbjerg og sikre adgang til disse, idet der paa parcellen findes et betydeligt antal gravhøje, stammende fra stenalderens enkeltgravskultur«. Fredningsdeklarationen begæredes tinglyst paa Esbjerg byråds vegne af borgmester L. Høyer Nielsen 25. januar 1945, og den godkendtes af Naturfredningsnævnet for Ribe amt 27. januar samme aar.

Saavidt sagens tørre data, men derudover vil det sikkert være af interesse nærmere at omtale, hvad der vides om stedet, og hvad der er at se derude. Straks efter at have passeret Tarpbagevejens 10 km sten sydfra ligger arealet, der danner en skæv trekant, tæt vest for vejen. Ved anlæget af Tarpbagevejen, der paa strækningen forbi det fredede areal væsentlig har bestaaet af en forbedring og udvidelse af den ældgamle vej over heden mellem Guldager og Hostrup, blev halvdelen af een af højene bortgravet. Nationalmuseet, der kontrollerede sløjfningen, har ikke i sit arkiv oplysninger om fund hverken i denne eller de øvrige høje.

Tilbage er 11 karakteristiske enkeltgravshøje i en tætsluttet gruppe, et par af dem liggende fod ved fod. 8 høje har de kendte fredningssten, og var saaledes fredlyste inden fredningsloven af 1936 traadte i kraft. 2 er ganske lave, næppe $\frac{1}{2}$ meter i højden, de øvrige er 2— $2\frac{1}{2}$ meter. Udover huller, der i gammel tid er gravet i nogle højtoppe, er de velbevarede; dog er der opad en stor høj opkastet en jordvold, der har været benyttet som maal paa en skydebane. Vest og nordvest for det fredede areal ligger 3 store høje, og paa den anden side af vejen endnu en høj, hørende til samme gruppe. Endelig er der et par hundrede meter mod øst en samling paa 7 større og mindre høje.

Tværs over parcellens sydlige del strækker der sig 2 lange volde, der løber parallelt med ca. 30 meters afstand, og en tredje ses tæt op til arealets sydspids. Deres profiler tegner sig tydeligt i grøftekanterne paa begge sider af vejen, og de kan med sikkerhed spores i de omliggende marker. Paa et lille uberørt hedestykke et par hundrede meter mod vest træder de atter tydeligt frem.

Voldenes højde er 25—30 centimeter og bredden er 7— $8\frac{1}{2}$ meter. Det kunde med begrundelse formodes, at vi her stod overfor resterne af et digevoldingssystem fra ældre jernalder, selv om det skabte usikkerhed, at tværgaaende volde fuldstændig mangler.

Professor Gudmund Hatt, der ved et ophold paa egnen i maj 1949 har vist mig den venlighed at undersøge forekomsterne, kom imidlertid til et ganske andet resultat. Voldene bestaar udelukkende af fint flyvesand under lyngskjolden og kan saaledes ikke være oldtidsagerskel; disse indeholder

sædvanligvis mere eller mindre omdannet muldjord samt sten, der er bortryddede fra agrene.

Det er fygesandsvolde, opstaaede ved at det løse sand fra opkørte vejspor er føget op, og efterhaanden har dannet voldene. Professoren kender fænomenet fra undersøgelser andre steder i Jylland, saa denne forklaring er utvivlsomt rigtig.

Vejsporene er forlængst gaaet af brug, og er helt tilgroede; men de kan dog uden vanskelighed ses i lyngen, tæt flankerende voldene paa begge sider.

Spørgsmaalet om, hvor disse veje har gaaet hen, melder sig naturligvis, og det er da heller ikke vanskeligt at finde frem til en nogenlunde acceptabel teori. Voldenes, og dermed vejstrøgets længderetning mod sydvest rammer temmelig nøjagtigt Hjerting, og mod nordøst lige saa sikkert Alslev vandmølle. Selvfølgelig er det en dristig tanke straks deraf at slutte, at vi her staar overfor resterne af en møllevej mellem Hjerting og Alslev vandmølle, eller for at gaa endnu videre, en glemt vej mellem Varde og dens fordums stabelstad Hjerting, men terrænet frembyder ingen vanskeligheder, der skulle kunne hindre at der i et tidsafsnit af egnens historie har gaaet et færdselsstrøg omtrent i fugleflugtslinie mellem de to punkter.

Ogsaa et yngre sæt vejspor kan iagttages derude, snoende sig mellem gravhøjene, dybt nedskaarne i lyngen. Det er næppe mange menneskealdre siden, de er gaaet af brug; i hvert fald findes de afmærket paa nyere kort. De ligger nu som en kontrast til Tarphagevejens blanke asfalt, og forhøjer den følelse af kontakt med fortiden, der møder den, der med aabne sanser færdes i den stride lyng derude.

Esbjerg kommune har saaledes ved den gennemførte fredning haft det held paa en lille plet af Vestjyllands jord at sikre for eftertiden nogle af de 4000 aar gamle grave, der er de omtrent eneste spor af det folk, der da drog ind i Jylland, og hvis efterkommere vi formentlig er, og de dybe vejspor, der ogsaa markerer en tid, der nu er forbi. »Historisk samfund for Ribe amt« hilser med glæde fredningen og takker Esbjerg kommune og de mænd, paa hvis initiativ den kom i stand.

Niels Thomsen.

Stenderup Fællesmark

Når man i vore dage kører eller cykler fra Gørding til Stenderup, ser man kun dyrkede marker og veldrevne landbrug. Kun et par små lyngtotter ved den næsten forsvundne Fonager mose minder en om fortiden; men for 100 år siden var der temmelig store hedestrækninger mellem de to byer. Fonager mose var da meget større, og når man havde passeret Stårup, bredte Stenderup fællesmark sig som en øde hedestrækning, der kun kunne afgive næring til nøjsomme fåreflokke. Heden dannede skel mellem to herreder, Gørding herred og Malt herred; så de to forannævnte landsbyer havde tilknytning til hver sin side og havde næppe meget med hinanden at gøre.

I fællesskabets tid, da bønderne i Stenderup var fæstebønder under Sønderskov, har fællesmarken vel svaret til sit navn. Den lå da hen til fælles afbenyttelse for hele Stenderup by. Her kunne en-